

Píše Štěpán Zbytovský

(E*forum, 09. 06. 2014)

Ediční řada studií o jazyce, literatuře a společnosti „Interkulturalität“ bielefeldského nakladatelství Transcript nabízí od roku 2012 vědecké publikace zaměřené na rozličné aspekty mezikulturních styků, konfliktů, interferencí – v detailním nasvícení i v obecnější rovině debat o globalizaci, migraci, postkolonialismu apod. Mezi tituly, jejichž oborovým těžištěm jsou lingvistika, urbanita a kulturní geografie či sociologie, se (jako čtvrtý svazek) loni objevila i kniha stěžejně literárněvědná: **Allerhand Übergänge. Interkulturelle Analysen der regionalen Literatur in Böhmen und Mähren sowie der deutschen Literatur in Prag (1890–1918)** [Rozličné přechody. Interkulturní analýzy regionální literatury v Čechách a na Moravě a německé literatury v Praze (1890–1918)], habilitační spis olomouckého germanisty **Jörga Krappmanna**. Nejen časovým vymezením název signalizuje pozornost k širším kontextům moderny – rozrušování a překračování hranic stojí v centru programového diskursu moderny, a jak kniha upozorňuje, jsou přítomné nápadně často i v literatuře a publicistice českých a moravských regionů. Krappmann se věnuje především třem tematicky vymezeným oblastem: obrazu národnostních konfliktů, znázornění sociálních problémů a relevanci náboženské problematiky v dobové literatuře.

V úvodní kapitole („Erklärungen“, s. 23–92) Krappmann obsírně diskutuje metodu své práce. Spíše než o systematickou pojmovou konstrukci jde o několik aktů vymezení (vůči předchozím podobně orientovaným pracem), jež ústí ve flexibilní teoretický aparát, vnímavý vůči rozmanitým diskursivitám regionálních literatur, zohledňující regionální subverzivnost vůči pořádkům na ose centrum / periferie – a také vůči generalizujícímu popisu. To neznamená, že by Krappmann vyzdvihoval region do role nového centra, ani to, že by metodologická diskuse byla irelevantní. Skeptickou (nicméně) otevřenost vůči různým teoriím, kterou jinde vyslovil v požadavku nadžánrové materiálové komplexnosti a filologicky orientované metodologické „prostoty“ (srov. Jörg Krappmann: Komplexität, Schlichtheit und Abstraktion in der regionalen Literaturforschung, in: *Regionalforschung zur Literatur der Moderne*, eds. S. Voda Eschgfäller, M. Hornáček, Olomouc 2012, s. 23–40), zde Krappmann zakládá na sedmi „sloupech“. Patří k nim požadavek rekanonizace ve smyslu zapojení „provincie“ do vědeckého diskursu i související „komplementární chápání moderny“ (s. 39), jež vidí pozice „antimoderní“ jako pendant moderny, jí do značné míry produkovaný a zároveň ji reflektující. V konfrontaci s knihou Christiana Jägera *Minoritäre Literatur* (2004) dále Krappmann kritizuje přístup, v němž teoretická perspektiva (Deleuze/Guattari) určuje interpretace textů výrazněji než (mezerovitá) obeznámenost s žánrovými a historickými kontexty. Naopak jednoznačně pozitivně navazuje Krappmann na pozitivisticko-filologický přístup Kurta Krolopa, který bez

okázale ohlašovaných „turns“ překračuje hranice filologie směrem ke kulturní historii a hranice kánonu pražské německé literatury směrem k regionálnímu dění. Pro Krolopovo i Krappmannovo psaní je mj. je příznačné, že hojnost faktů se nerozpadá do výčtu, nýbrž nakonec dává postřehnout a konturovat obecnější souvislosti. A konečně vychází Krappmann z plodů práce olomouckého Centra pro výzkum německé moravské literatury. Metodologickou rozvahu uzavírá poukazem na abduktivní metodu, již Umberto Eco ilustroval postupem Sherlocka Holmese, tedy metodu (vy)nalézání možných obecných tezí, resp. pravidel, při jejichž platnosti původně překvapivá fakta stanou se samozřejmými.

Na literární zobrazení národnostního střetávání v českých zemích se zaměřuje první ze tří stěžejních kapitol (s. 93–162). Velmi přínosné je autorovo diferencované vnímání nacionalismu, stejně jako zohledňování leckdy opomíjených historických spojitostí: např. mezi modernizací evropských společností a vývojem nacionalismu. Krappmann zpochybňuje údajnou kulturní izolovanost nacionalisticky zaměřených sudetských spisovatelů, když mj. analyzuje program oblastních divadel, v nichž se s relativně malým zpožděním objevovaly moderní kusy Hauptmannovy, Schnitzlerovy apod. Znamení je podkapitola „Grenzlandroman“ (žánrové označení překládané do češtiny nešťastně jako „hraničářský román“), která nejprve ukazuje, jak deformovaný je dosud uplatňovaný kánon tohoto významného žánru nacionálního románu. Jakkoli je za první doklad považován Mauthnerův text *Poslední Němec z Blatné* (*Der letzte Deutsche von Blatna*, 1887), žánrový kánon se dosud orientoval na vzorech ze 30. let 20. století a autorech zkompromitovaných spoluprací s nacisty (např. Wilhelm Pleyer či Gottfried Rothacker). Krappmann se primárně zaměřuje na díla vydaná do roku 1914 a rozkrývá překvapivou stylovou i myšlenkovou rozmanitost nacionálního diskursu v tomto žánru. Román *Okolo Michlova* (*Um Michelburg*, 1911) Karla Wilhelma Fritsche tak nelíčí národnostní protiklady schematicky a nesoustředí se jen na ně, nýbrž je prodchnut zábavnými i humornými epizodami, podobně jako povídky Ottokara Staufa von der March. Naopak v *Mrtvé hroudě* (*Tote Scholle*, 1914) Aloise Fietze nebo v dramatu Ferdinanda Bernta *Mezi dvěma jazyky* (*Zwischen zwei Sprachen*, 1906) získává národnostní boj v českých zemích existenciální náboj – jakkoli ještě nemá biologizující rozměr. Triviální verzi grenzlandrománu, mix s kolportážním milostným románem představuje *Německé dědictví* (*Deutsches Erbe*, 1903) Antona Ohorna, zakončený happy endem v lásce i nacionálním soupeření (zachování německého charakteru kraje), což kontrastuje s nevyhnutelností německé národní katastrofy v boji s Čechy u Fritsche. Precizní interpretace textů ukazují nejen jejich rozdílnou konstrukci, nýbrž velmi pozoruhodně také užší propojení a spolupůsobení nacionálního, religiozního i literárně-estetického (realistického) diskursu, než jaké dosavadní literatura připouštěla.

„Sociální otázce“ se Krappmann věnuje v druhé části knihy (s. 163–270). Vychází z polemiky s obecným názorem o nanejvýš stopové existenci rakouského naturalismu a představuje řadu pozapomenutých textů většinou moravskoněmeckých autorů, které tematicky i stylově k naturalismu patří: povídky a hry Philippa Langmanna, práce brněnských modernistů Franze Schamanna a Eugena Schicka a jiných. „Moravský

triumvirát“ Marie von Ebner-Eschenbachová, Ferdinand von Saar a Jakob Julius David pojednává jako rozdílné „přechodové“ fenomény - mezi realistickým a naturalistickým viděním (morální optimismus Ebner-Eschenbachové, Saarova rezignace), mezi měšťanskou epochou a modernou na příkladu románu *Přechod (Der Übergang, 1903)* Jakoba Julia Davida či mezi naturalismem a estetickou modernou v projektu *Moravské moderny (Die Mährische Moderne, 1906)* Eugena Schicka.

Závěrečná kapitola (s. 271–332) se zaměřuje na aspekt opakovaně zdůrazňovaný v předchozích dvou kapitolách: proměny náboženského myšlení a jejich literární reflexe. Kniha se tu nejzřetelněji otevírá kulturněhistorickým souvislostem, značný prostor je věnován neliterárním spisům: základní polaritu typologicky vystihují na jedné straně obrana katolické církve proti moderně (a jejím údajným historickým dopadům v podobě Velké války a bolševismu) v knize *Moderní nebo katolický ideál kultury? (Modernes oder katholisches Kulturideal?, 1923)* Franze Macha a na druhé straně náboženský spisek Emila Maria Vacana *Vrazi Boží (Die Gottesmörder, 1870)*, kritizující církev jako mocenský aparát a zastávající situativně a individuálně orientované křesťanství. Jako „mezipozice“ pak jsou pojednány spisy o náboženství od Otto von Leixnera a Johanna Petera, a konečně prózy a básně obou posledně jmenovaných, Marie Knitschkové, Marie von Ebner-Eschenbachové či Gustava Leutelta. Jakkoli předem rozvržená polarita umožňuje smysluplné srovnání rozmanitého a i zde naznačuje přechodový charakter „provincie“, je otázkou, zda příliš reduktivně nevytváří jednorozměrnou linii pro velmi různé pozice. Nicméně kritika (katolické) církevní instituce i nauky je perspektivou, která historicky a pro recepci kolem roku 1900 nepochybně má v českých zemích určující význam.

Holmesovská abduktivní metoda s sebou nese riziko, že čtenář se místy musí spokojit s rolí dr. Watsona a následovat výkladu, jehož logika bude v úplnosti odhalena ex post. Někdy je efekt přesvědčivý, jindy o něco méně - třeba poukaz na koncepci Josepha P. Strelky jako důležitou metodickou inspiraci by asi byl užitečnější dříve než v závěru (s. 333), kde působí jako dodatečná „apologie“ Krappmannova postupu. Vzácná redakční přehlédnutí mohou být matoucí (třeba opakované uvádění Christiany Idy Spirekové jako „Spierek(ové)“), jiná jen nepříjemná (např. důsledné uvádění Moritze Csákyho jako „Csaky“). Poznámkový aparát je místy snad až moc stručný, např. když jako negativní příklady textů o regionální literatuře uvádí bez konkrétních titulů či náznamu odůvodnění „publikace Ivana Stupka a Františka Mezihoráka“ (s. 36). To jsou ovšem jen drobné připomínky. Krappmannovu knihu lze celkově považovat za pionýrský počín: důrazné vykročení ze zažitých vzorců popisu německé literatury v českých zemích, badatelsky poctivý i provokativní přechod k novému kánonu a pochopení regionální literatury.